

**CINC ESCULTURES RELIGIOSES
DEL MUSEU NACIONAL
ARQUEOLÒGIC DE TARRAGONA
PROCEDENTS DE CONSTANTÍ**

Jaume Massó

1. INTRODUCCIÓ

El Museu Nacional Arqueològic de Tarragona compta entre el seu fons amb cinc escultures de pedra procedents de la zona de l'antic cementiri parroquial de Constantí. Les tres peces millor conservades estan actualment exposades en el Museu d'Història de Tarragona (figs. 1, 2 i 3), i les dues més malmeses romanen en el magatzem del Museu Arqueològic de la plaça del Rei (figs. 4 i 5). Les escultures van ingressar en el museu tarragoní l'any 1887, en dipòsit i mantenint la propietat del rector de Constantí. Per les notícies que en tenim, les cinc peces havien estat trobades en un moment indeterminat del segle XIX⁽¹⁾ i, després d'una llarga estada en la rectoria, el director del Museu Arqueològic (aleshores Bonaventura Hernández Sanahuja) aconseguí que anessin finalment a Tarragona⁽²⁾.

(1) Del Arco, *Estudios*, pàg. 87, només diu que havien estat descobertes «al practicarse, hace ya muchos años, varias obras y escavaciones en el Cementerio de la villa de Constantí» i que, després d'haver estat recollides «por el Sr. Cura párroco de Constantí, estuvieron largo tiempo olvidadas en la casa rectoral, hasta que en 1887 fueron trasladadas al Museo» (els subratllats són nostres). Probablement, les cinc imatges havien aparegut en el curs d'alguns dels treballs manats per l'Ajuntament de Constantí en la zona que havia ocupat el vell cementiri.

L'any 1803 sabem que es dugueren a terme treballs d'excavació i d'arranjament al cementiri i solars del voltant. El capellà i el seu criat tallaren el camí amb les pedres provinents de les obres tot demanant la titularitat del terreny enfront de l'Ajuntament. Paper solt a la «Carpeta de Contratos y Escrituras», Arxiu Municipal de Constantí. (Nota cedida per Josep Maria Sabaté Sans.)

(2) No hem sabut trobar cap escrit de Bonaventura Hernández sobre aquest dipòsit de materials, ni publicat ni inèdit. Tampoc no hem pogut saber res d'aquestes escultures revisant la documentació manuscrita que conserva el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, ja que els diferents i successius catàlegs i inventaris realitzats per Hernández mentre n'era director no arriben fins al 1887 (el més pròxim, anterior al publicat per del Arco, és el *Catálogo razonado* començat el 1880). Per la seva banda, mossèn Salvador Sabater, rector des de 1863, tampoc no fa esment de les imatges, si més no en la seva coneguda *Història de la vila de Constantí*, impresa el 1888, l'any següent al del lliurament al Museu i el mateix en què va ser inaugurat (l'1 de gener) el Cementiri nou.

2. DESCRIPCIÓ⁽³⁾

Imatge núm. 1 (MNAT 3024)

Pedra calcària, de color groc blanquinós. Altura màxima: 138 cm.

Escultura que representa molt probablement el primer Papa, Sant Pere, vestit amb els seus atributs pontificals, dels quals destaca la tiara de tres corones sobrepasades (no s'aprecien, a causa de l'erosió, la creu que encapçalaria el capell pontifici ni les dues infules que penjarien en la part inferior). Com a element característic, la imatge porta en la seva mà esquerra una clau, molt malmesa però identificable per comparació amb altres escultures similars⁽⁴⁾.

Imatge núm. 1 (clixé MNAT)

La figura és, en general, molt estàtica i gairebé simètrica, amb el rostre inexpressiu (en un probable intent de presentar un aspecte majestàtic), de barba i bigoti en rinxols. La maduresa del sant representat se senyala mitjançant una sèrie d'arrugues

(3) Hem numerat correlativament les peces de la 1 a la 5; cada imatge porta entre parèntesis el núm. d'inventari del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (acrònim: MNAT). De les mesures només oferim l'altura màxima conservada (vegeu les diferències de mesures entre del Arco, *Catálogo*, pàgs. 218-219, Ventura, *Inventario*, full 1, i *Museu*, MNAT 3024, 3025 i 3026).

(4) Vegeu, per exemple, Vilaseca, *Fragment*, fotografia anterior a 1936, conservada en l'actual Museu Comarcal de Reus (juntament amb el cap, Núm. d'Inv.: 2523). L'escultura de Reus és del segle XVI.

en el front i als costats dels ulls. En el guant de la mà conservada hi ha gravada una mena de segell papal, de traç molt fi.

El cap, que ha estat afegit a la resta de la figura després d'haver-se trencat, té una tonalitat més fosca. La imatge, dempeus i amb els braços posats en angle recte, presenta una mena de casulla amb una gran creu llatina –de la qual només es veuen el pal travesser i la part inferior del vertical–; agafada al vestit de sota mitjançant tres agulles de cap (una en el centre del pit i les altres dues sobre els braços) que semblen sostenir la creu. Els peus, separats, estan calçats amb sabates decorades amb cintes gravades amb motius geomètrics. L'avantbraç dret, trencat i perdut, deixa veure sota algunes restes de pintura de color verd blavós. La casulla està decorada en bona part de la seva superfície mitjançant fines incisions geomètriques i vegetals i acaba –abans d'arribar als peus, deixant veure els plecs inferiors d'un vestit llis– en una mena de serrell. La tiara presenta tres faixes llises i tres decorades amb quadrets alternats de pals verticals i horitzontals (representació esquemàtica de les anomenades tres corones); una descripció de 1894 assenyala que s'hi veien aleshores restes de pintura vermella⁽⁵⁾, probablement en les faixes llises, color que devia combinar amb l'or de les corones.

L'escultura, a part de la mutilació del braç dret (no sabem, doncs, què portava originalment en aquella mà, potser un llibre obert), té un gran rebaix a l'esquena, vertical i força ample, des de l'altura de l'espatlla fins arribar al serrell de la casulla, com si la peça hagués estat afegida a alguna mena de retaule en un moment indeterminat, tot i que la imatge està treballada també pel darrera i sembla que estava pensada per anar exempta. Finalment, hem d'assenyalar l'existència de dos petits senyals a prop de les dues espatlles, possiblement corresponents a dos punts de suport escultòric dels elements perduts. La figura descansa en una mena de petit pedestal o peanya (restaurada/reconstruïda en època recent).

Imatge núm. 2 (MNAT 3025)

Pedra calcària, blanquinosa. Altura màxima: 102 cm.

L'escultura està força malmesa, amb el seu braç esquerre mutilat i amb el cap desaparegut (trencat des de l'inici del coll); sobre el pit esquerre hi ha restes dels dits de la mà, pràcticament reduïts a una empremta allargada. Representa una Verge, probablement de l'Esperança (el perfil frontal és arrodonit a l'altura del ventre), dempeus, amb la cama dreta vertical i l'esquerra flexionada (fet pel qual la figura està lleugerament inclinada).

La Verge porta una mena de mantell subjectat a l'altura del pit mitjançant un fermall decorat que té forma romboïdal. El mantell, molt obert, deixa veure el vestit de sota, llis, que cau fins als peus formant plecs des de la cintura (en la qual està cenyit al cos). En la part superior, el vestit presenta un escot recte sense revora. La màniga, en el braç conservat, està botonada fins al canell. La mà dreta, parcialment oberta (en

(5) Del Arco, *Estudios*, pàg. 88: «En su origen, debió estar pintada, porque se conservan restos de color rojo en la tiara y de azul en el interior de los pliegues del ropaje. El contacto de la tierra ha quitado los demás restos de la pintura *monocrómata* que debió decorar tan hermosa y singular estatua».

Imatge núm. 2 (clixé MNAT)

actitud d'ofrena), descansa sobre el pit; probablement la mà esquerra tindria una posició similar, característica de les imatges amb l'advocació proposada⁽⁶⁾.

En diferents llocs del mantell hi ha restes de pintura verda i blava, però sota el braç dret hi ha un petit espai cobert amb una mena de capa vermella sobre un fons emblanquinat. A part de la mutilació del cap i del braç esquerre i algunes altres erosions en els plecs del vestit, la peça presenta un rebaix vertical en la part posterior, idèntic al de la imatge de Sant Pere i amb funcionalitat paral·lela. La peanya, lleugerament arrodonida, està també trencada en alguns llocs.

Imatge núm. 3 (MNAT 3026)

Pedra calcària, blanquinosa. Altura màxima: 105 cm.

L'escultura està bastant ben conservada en general, llevat de les erosions que té la Mare de Déu en el rostre (amb el nas trencat) i la pèrdua del braç esquerre i de

(6) Vegeu, per exemple, la imatge de la Verge de l'Esperança (datada *grosso modo* en el segle XV) venerada actualment en l'església de Masricart, a La Canonja (Blasi, *Santuàries*, pàgs. 13-14, amb una fotografia de la peça).

part del cos del Nen. A part de tot això, la imatge presenta un tall vertical en el braç dret de la Mare de Déu, des de l'espatlla al colze, tall que també afecta part dels plecs del mantell. Tant el cap de la Mare com el del Nen han estat afegits després d'haver-se trencat (potser en el moment de la troballa).

La Mare està dempeus, amb la cama dreta vertical suportant el pes del seu cos i la cama esquerra flexionada, amb una inclinació bastant marcada cap a la dreta de l'eix vertical. En la mà dreta, sobre el pit (a l'altura dels genolls del Nen), porta una mena d'objecte aparentment rodó, com una bola o un codony, però observant de prop —des de dalt— s'aprecia una forma allargada que sembla la d'una pera (repetim que de front i des de baix sembla un globus). En l'altre braç porta el Nen, al qual subjecta amb la mà entre les cuixes i les natges. Els peus de la Mare estan calçats i bastant separats (degut a la positura), coberts en la seva major part pels plecs del vestit que porta sota del mantell. Aquest vestit està cenyit a la cintura mitjançant una mena de cinta decorada amb motius geomètrico-florals. L'escot, arrodonit, presenta una petita revora idèntica a la que porta en els punys de les mànigues, les quals estan botonades de la mateixa manera que la imatge núm. 2. El mantell cobreix el cap deixant veure totalment el rostre i bona part dels flocs del cabell que emmarquen la cara. Dalt de tot porta una corona en forma de diadema, és a dir, una cinta ornada amb pedres precioses i perles, disposades simètricament: un rombe amb una mena de decoració que recorda la flor de llís, una peça oval, una perla rodona amb un petit floró, una altra peça oval, un altre rombe, etc. L'expressió del rostre és serena, amb els ulls molt allargats, orientals, i un somriure discret en els llavis. Completant la descripció de la Mare, hem

Imatge núm. 3 (clixé MNAT)

de dir que la vora inferior del mantell presenta una faixa decorada amb motius geomètrics i vegetals i algunes restes de pintura de color blau marí (en un altre lloc, sota la mà dreta, hi ha taques de color verd). La part posterior només està esbossada.

El Nen, vestit amb una roba llarga que deixa al descobert només els peus (sense calçar), les mans i el cap, sosté amb les dues mans un llibre obert que sembla mostrar a l'espectador. El tractament del cap del Nen no és massa acurat, amb un rostre una mica deformat envoltat pels cabells, els quals l'arrodoneixen una mica. La cama dreta, estirada i més o menys vertical, apareix davant la mà esquerra de la Mare, mentre que la cama esquerra està doblegada i descansa el seu peu sobre el ventre matern. La postura, doncs, és relaxada i pròpiament infantil, arrapada al cos de la Mare alhora que serveix per a sostenir millor el llibre, demostrant l'ofici de l'escultor. La peanya, quadrangular amb els angles escapçats, està refeta en la part posterior⁽⁷⁾.

Imatge núm. 4 (MNAT 3027)

Pedra calcària, blanquinosa. Altura màxima: 72 cm.

Peça trencada en dos fragments: l'inferior fa una mica més de 40 cm d'altura i el superior una mica més de 30 cm (la fractura és irregular). A més a més, li falten els caps de la Mare de Déu i del Nen (molt malmès) i presenta molts cops i erosions per-

Imatge núm. 4 (clixé J. M. Sabaté)

(7) Vegeu també Blasi, *Santuàries*, pàg. 10, amb una fotografia d'aquesta peça.

tot. (La part superior de la peça ha estat numerada novament pel Museu i porta siglat el número 45.500.)

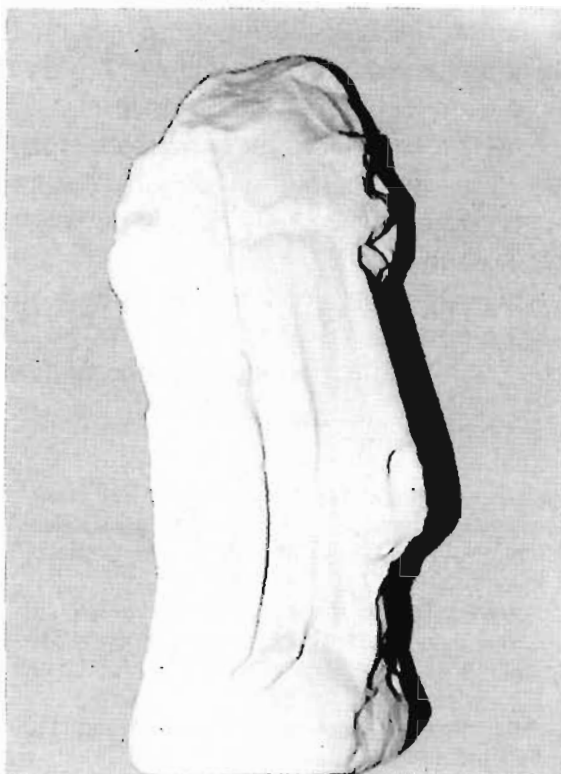
D'entrada, aquesta imatge és força similar a la núm. 3, sobretot per la positura de la Mare sostenint el Nen amb el braç esquerre i la presència del llibre, tot i que ara és la mà dreta de la Mare qui el manté obert. Té flexionada la cama dreta. El mantell que cobreix la Mare està subjectat sobre el pit mitjançant una mena de fermall que té forma de flor oberta. L'escot del vestit inferior sembla rodó però és difícil d'apreciar degut al deficient estat de conservació de la peça; aquest vestit, llis, té una sèrie de plecs que moren i neixen per damunt i sota –respectivament– d'una mena de cinta que el cenyeix al cos per la cintura (la cinta, a partir de la seva part central, té un apèndix que cau verticalment i presenta una decoració perlada). Els peus, calçats i separats, apareixen molt tapats pels plecs del vestit.

El Nen està vestit deixant lliures només el cap (desaparegut) i les mans, a part dels peus, calçats. Té les cames creuades, amb el peu dret apareguent davant de la mà esquerra de la Mare. La mà dreta del Nen descansa, amb el braç estirat, damunt del pit matern; la mà esquerra, perduda, devia de sostenir algun objecte, potser una bola. La part posterior de l'escultura no presenta gairebé treball. La peanya és pràcticament quadrangular.

Imatge núm. 5 (MNAT 3028)

Pedra calcària, blanquinosa. Altura màxima: 45 cm.

Escultura molt malmesa i afectada per la humitat (la superfície té un aspecte polsós i deixa les mans tacades al contacte). Li falten el cap i té mutilat el braç dret i bas-

Imatge núm. 5 (clixé J. M. Sabaté)

tant desfets el peu dret i la mà esquerra, amb la qual sembla sostenir un objecte allargat (una palma?). Representa una Verge o bé una Màrtir (si fos realment una palma allò que porta la imatge en la mà esquerra), dempeus, amb un vestit senzill cobert per un mantell. Sobre l'espatlla esquerra es veuen restes del que semblen els flocs d'una llarga cabellera. Té la cama dreta flexionada i els peus calçats, molt tapats pels plecs del vestit i bastant separats. El cos de la imatge està sensiblement inclinat cap enrera. El vestit interior està cenyit a l'altura de la cintura per un cordó que no s'arriba a veure, cobert pels plecs que cauen del pit. A causa del desgast general, no hem pogut apreciar enlloc restes de pintures. La part posterior de la figura no està gairebé gens treballada. La peanya té forma quadrangular.

3. CONCLUSIONS

Les cinc escultures que ens ocupen semblen, evidentment, imatges de culte procedents de l'antiga església de Constantí, destruïda l'any 1650 durant la Guerra dels Segadors. La seva aparició durant uns indeterminats treballs en el Cementiri Vell, annex al primitiu temple, fa pensar que hi van ser dipositades abans del definitiu anorreament de l'edifici. En el treball d'Àngel del Arco que reproduïm en apèndix s'estudien amb força detall les diferents vicissituds de les esglésies parroquials de Constantí al llarg de la història⁽⁸⁾. No coneixem massa dades sobre les característiques interiors de la primera església, romànic-gòtica, però per tot un seguit d'apreciacions podríem afirmar que tenia diferents altars o capelles distribuïts per l'edifici i fins i tot el Dr. Cortiella ve a dir que tindria «un bon retaule gòtic»⁽⁹⁾, suposicions que encara no han gaudit de confirmacions documentals. Si, com creiem, les cinc escultures procedeixen d'aquella vella església, hauríem de poder suggerir si més no llur ubicació. Dissortadament, l'advocació principal de l'església de Constantí és la de Sant Feliu, màrtir iconogràficament molt diferent a Sant Pere, que és el representat —si no ens equivoquem— per la imatge núm. 1. És molt difícil assegurar si aquesta imatge té poc o molt a veure amb el «benefici de Sant Pere» citat com a font d'ingressos censals en el segle XV⁽¹⁰⁾, però en tot cas seria un precedent remot de la capella dedicada al primer Papa existent des de 1922 en el carrer homònim⁽¹¹⁾.

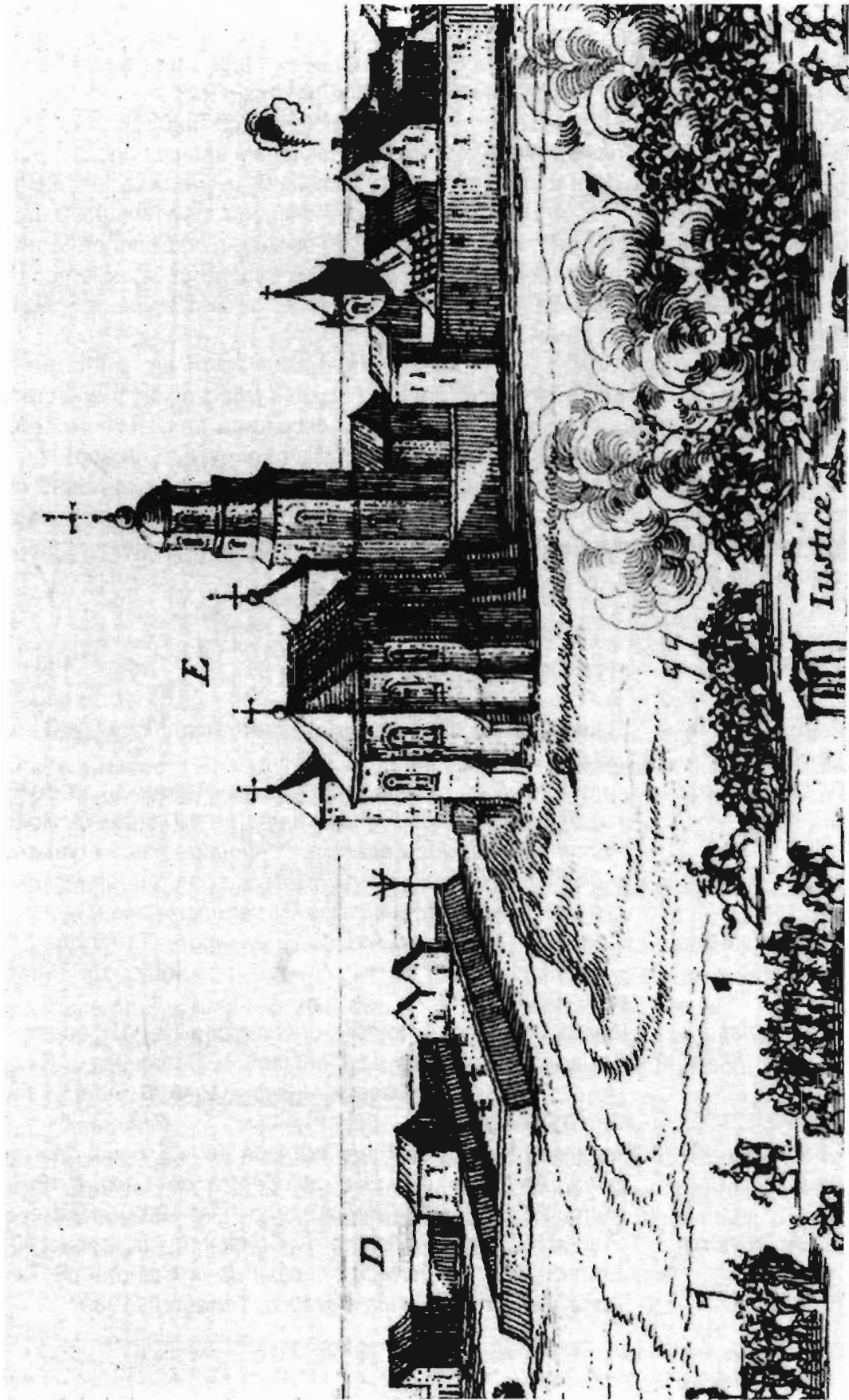
L'atribució o adscripció de les altres quatre imatges a advocacions concretes de Santa Maria és força més arriscada, tret potser de la núm. 2 (la qual hem relacionat amb la Verge de l'Esperança per raons purament iconogràfiques). La núm. 5 i les dues

(8) S'ha de tenir en compte, tanmateix, que és un text de 1898 i que, per tant, hi ha algunes afirmacions que han estat refutades més recentment, com ara la hipotètica existència d'una església creada en època de l'emperador Constantí. Cf. el text de del Arco amb el de Cortiella, *Història*, pàgs. 120 i 127-134, especialment.

(9) Cortiella, *Història*, pàg. 120. Per a l'aspecte exterior de l'església destruïda el 1650, vegeu el conegut gravat del cavaller de Beaulieu. «Constantin en Catalogne» (1646-1648).

(10) Cortiella, *Història*, pàgs. 146-147 (el benefici havia estat fundat entre el final del segle XIII i l'inici del XIV).

(11) Sobre aquesta capelleta actual, vegeu Amigó, *Topònims*, pàg. 113, núm. 939. Iconogràficament, el Sant Pere de Constantí s'assembla més amb el renaixentista Papa de Reus (Vilaseca, *Fragment*) que no amb el gòtic apòstol de la portada de la Catedral de Tarragona (Sánchez Real, *Personajes*, pàgs. 62-63; Liaño, *Portada*, pàgs. 113 i 115).

Esglésiari cementiri de Constanti (detall del gravat de Beaulieu, segle XVII)

maredeus restants podrien, doncs, gaudir de qualsevol advocació específica, o bé compartir-ne dues alguna genèrica. Documentalment, des del segle XIV, sabem que a Constantí hi havia un «benefici de Santa Maria de Gràcia» i tres altres beneficis «de Santa Maria»⁽¹²⁾, sense que pretenguem interpolar cap hipòtesi.

Quant als rebaixos que presenten en la part posterior les figures núms. 1 i 2, només podem suggerir la possibilitat que corresponguessin als senyals deixats en les peces en el moment d'afegir-les a alguna mena de retaule. El tall vertical de la imatge núm. 3 també podria fer pensar en un intent d'encabir l'escultura en el mateix o en altre retaule o altar. És evident, però, que les cinc peces podrien haver anat en fornícules o altars individuals, sobretot si tenim en compte que les quatre imatges femenines no tenen gairebé cap treball en la part posterior, la qual no seria pràcticament visible per als fidels.

Tampoc no podem avançar cap hipòtesi versemblant sobre els autors de les imatges (productes de diferents mans però potser d'un únic taller) ni afinar una cronologia aproximada per a totes i cadascuna de les cinc escultures més enllà de creure que van ser elaborades entre els segles XIV i XV, senzillament perquè no som –ni de bon tros– especialistes en art medieval. Esperem, no gensmenys, que el nostre modest informe pugui provocar un exhaustiu treball d'investigació històrico-artístic, a càrrec de persones més autoritzades i que doni com a fruit un millor coneixement del patrimoni cultural de Constantí.

BIBLIOGRAFIA

- AMIGÓ, *Topònims* Ramon Amigó, *Els topònims del terme municipal i del poble de Constantí*, Tarragona 1968.
- DEL ARCO, *Catálogo* Ángel del Arco, *Catálogo del Museo Arqueológico de Tarragona, con la Clasificación hecha en 1878 por D. Buenaventura Hernández Sanahuja, continuado hasta el presente y precedido de una reseña histórica sobre su fundación, vicisitudes y acrecentamientos*, Tarragona 1894.
- DEL ARCO, *Estudios* Ángel del Arco, *Estudios de Arqueología*, Tarragona 1894 («Estátuas bizantinas del Museo Arqueológico de Tarragona», pàgs. 87-95).
- DEL ARCO, *Iglesia* Ángel del Arco, «Notas arqueológicas de la diócesis de Tarragona, II. Iglesia de Constantí.— Centcolles», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* (Madrid), núm. 4 (abril de 1898), pàgs. 180-188.
- BLASI, *Santuaris* Francesc Blasi, «Santuaris Marians de la Diòcesi de Tarragona. Apèndix», *Revista del Centre de Lectura* (Reus), núms. 237-238-239 (gener-febrer-març 1933), pàgs. 9-26.
- CORTIELLA, *Història* Francesc Cortiella, *Història de Constantí*, Tarragona 1981.
- LIAÑO, *Portada* Emma Liaño, *La portada principal de la Catedral de Tarragona y su programa iconográfico*, Tarragona 1989.

(12) Cortiella, *Història*, pàgs. 146-147.

Museu	Museu d'Història de Tarragona (guia), Tarragona 1989, s.p.
SANCHEZ REAL, Personajes	José Sánchez Real, <i>Los personajes de la portada de la Catedral de Tarragona</i> , Tarragona 1988.
VENTURA, Inventario	Samuel Ventura, <i>Inventario de las antigüedades medioevales y modernas del Museo Arqueológico Provincial de Tarragona</i> , mecanoscrit, arxiu del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, s.a., núm. 77.
VENTURA, Guía	Samuel Ventura, <i>Museo Arqueológico Provincial. Guía del visitante</i> , Tarragona 1962.
VILASECA, Fragment	Salvador Vilaseca, «Fragment d'una escultura de Sant Pere de l'Església Prioral», <i>Reus. Semanario de la Ciudad</i> , núm. 793, 24 de juny de 1967, pàg. 49.

APÈNDIX

NOTAS ARQUEOLÓGICAS DE LA DIÓCESI DE TARRAGONA

II.

IGLESIA DE CONSTANTÍ*.

Parece tradición claramente comprobada que la villa de Constantí fué fundada por el emperador Constantino; hay además algunos testimonios que lo acreditan, entre ellos el sello de su Ayuntamiento, que desde tiempo inmemorial representa á Constantino á caballo, en cuya posición le reproducen también algunos antiguos relieves de la villa.

Aceptando, pues, aquel origen, es de suponer que al fundar la villa Constantino, haría también edificar su primera iglesia bizantina; pero de ella no quedó memoria, á menos que se quieran considerar como vestigios algunos restos de muros formidables que hay en la parte más alta del pueblo, si bien yo creo que aquellos vestigios, aunque pertenecieron á una iglesia, ésta debió edificarse en la Edad Media.

Ha habido, en mi sentir, cuatro iglesias en Constantí: la que se supone fundada por Constantino, y de la que no queda más memoria que la tradición, porque la invasión de los árabes asoló enteramente el campo de Tarragona y con él la villa de Constantí, permaneciendo el territorio abandonado y yermo por espacio de 390 años; la segunda iglesia, que debió ser edificada después del año 1159, en que se repobló la villa (como consecuencia de la reconquista de Tarragona), y fué destruída á mediados del siglo XVII; una tercera iglesia, edificada hacia 1668 y abandonada un siglo después por pequeña y deficiente, y la actual, construída en 1768.

* Només reproduïm la primera part de l'article de del Arco (la segona està dedicada a Centelles), corresponent a les pàgines 180 a 184. Vegeu més amunt la fitxa bibliogràfica completa.

Los restos de muros, el arranque de un gran puente y las ruinas de un castillo que hoy se ven cerca del moderno cementerio, pertenecieron á la iglesia segunda de Constantí, fundada al recobrase de los moros la ciudad y campo de Tarragona. En 1650, durante la guerra de Cataluña, el general español, D. Juan de Garay, se apoderó de la iglesia y el castillo, arrojando de ellos á la guarnición francesa que lo defendía; y queriendo evitar que en adelante ambos edificios sirviesen de baluarte, los hizo volar, privando á la villa de su mayor grandeza, porque el templo era hermoso y capaz, lleno de ricas imágenes, y el castillo era una construcción majestuosa. Fué mandado edificar entre los años 1215 á 1233 por el arzobispo de Tarragona, D. Aspargo de la Barca, para tener en él un lugar de retiro y meditación en las épocas que pudiera dejarle tranquilas su accidentado gobierno. Era la construcción de cal y canto, con recios muros almenados y aspilleros á propósito para la defensa en aquel período de constante lucha. La iglesia y el castillo episcopal, que se comunicaban por medio de un puente, albergaron durante cuatro siglos á casi todos los prelados de Tarragona y al propio rey de Aragón. Tuvo efecto la visita del monarca en 1323, con ocasión de ser trasladado desde Constantí á Tarragona el brazo de la protomártir Santa Tecla, patrona de esta ciudad.

El rey D. Jaime II, por instancias del arzobispo tarraconense, D. Jimeno de Luna, había conseguido del rey de Armenia que cediese á la Catedral de Tarragona la antedicha reliquia: llegó ésta al puerto de Salou conducida en una nave por ilustres mensajeros civiles y eclesiásticos, y hallándose el arzobispo á la sazón en el castillo de Constantí, allí fué conducida la reliquia hasta que se organizase su entrada triunfal en la iglesia metropolitana.

Verificóse la traslación el 18 de Mayo de 1323, asistiendo á ella el rey D. Jaime y toda su corte: fué aquel un día memorable del que guardan hermosos recuerdos Tarragona y Constantí. Concurrieron á la procesión, según los cronistas, más de siete mil almas: iban delante todos los gremios de ambas localidades con vestiduras de colores; luego el estandarte de la ciudad, llevado por D. Ramón de Zagarriga, y el escudo por jóvenes ciudadanos; después el del arzobispado, y seguidamente el del rey D. Jaime, conducido por el noble D. Ramón Alemany de Cervelló; marchaban á continuación *cuatro mil luminarias*, el clero catedral y parroquial, priores y abades de las Ordenes y doce prelados de pontificales (los de Barcelona, Gerona, Urgell, Vich, Lérida, Tortosa, Valencia, Zaragoza, Huesca, Pamplona, Tarazona y Calahorra); cerraban la comitiva el arzobispo D. Jimeno de Luna, conduciendo el brazo de Santa Tecla, el rey D. Jaime á su derecha y el infante D. Alfonso á su izquierda, los tres bajo palio. Hacían corte á la santa reliquia, al rey, al infante y al prelado, los infantes D. Pedro y D. Ramón, los condes de Urgell, Prades, Empurias y Pallars y los vizcondes de Cardona, Cabrera, Villamur y Rocabertí. Toda la corte había descansado en el castillo de Constantí desde muy de mañana hasta que se organizó la procesión: esto da una idea de su extensión y grandeza. Hoy no queda de él, como se ha dicho, más que ruinas cerca del moderno cementerio.

En el Museo de Tarragona se guardan tres estatuas de piedra arenisca, pertenecientes á la segunda iglesia, que dan testimonio de su magnificencia. Fueron halladas hace años al practicar obras en el cementerio de Constantí y conducidas al Museo más tarde, en 1887.

Son estas imágenes muy dignas de observación, porque sus caracteres singulares han sido causa de muy contrarios pareceres entre los arqueólogos que han tra-

"El Morrot", restos de la primitiva església de Constantí (clixé de J. M. Sabaté)

tado de clasificarlas: algunos han dicho que pudieran ser bizantinas de los primeros siglos; otros que del siglo X, y algunos han llegado á clasificarlas como del XVI. Creo que para estas apreciaciones no ha presidido una suficiente observación.

La primera de ellas [fig. 1] representa á un pontífice; tiene 1'60 metros de altura; el rostro es muy expresivo y no revela mucha ancianidad; lleva barba rizada, lo mismo que el cabello, y cubre su cabeza la tiara de tres coronas; el ropaje cae con bastante naturalidad, dejando al descubierto ambos piés, calzados con sandalias cubiertas de adorno; también decoran el traje talar caprichosos dibujos imitando bordado, conservándose los bordes de la casulla galoneados de oro; fáltale la mano izquierda, y en la derecha, que lleva cubierta con guante donde se ve bordado el sello pontificio, tiene una llave.

La segunda estatua [fig. 2] representa una santa: compónese su traje de una túnica excesivamente descotada y de un manto largo que apenas cubre la parte posterior de la cabeza, dejando ver casi todo el cabello; el manto va prendido sobre el pecho por medio de un broche, y está adornado con dibujos de suma sencillez. Fáltale la mano izquierda y tiene la derecha apoyada sobre el pecho. Su actitud es demasiado rígida y el ropaje está plegado con dureza, revelando ser obra más moderna y de mano menos artística que la que labró la imagen anterior; también estuvo pintada. Mide 1'25 metros.

La tercera estatua [fig. 3] es de mérito muy superior á la segunda y parece de la misma época que la primera. Representa una Virgen con un niño sobre el brazo iz-

quierdo; le falta el derecho. El manto le cubre enteramente la cabeza y va sujeto á ella por una corona; el rostro es sereno y apacible, marcándose bien en él la majestad religiosa; es imagen notable por su bien comprendida actitud y el esmero de su ejecución. Mide 1'05 metros de altura. Los adjuntos fotografados dan una idea de las tres imágenes* *.

Basta observarlas para comprender que es imposible que puedan pertenecer á los primeros siglos: aparte de su carácter escultórico, bustos prolongados, actitud envarada y falta de movimiento en los ropajes, que revelan una evidente decadencia del arte bizantino, hay en la estatua del pontífice un dato de indumentaria que resuelve todas las dudas: me refiero á la tiara *de tres coronas* que tiene aquella imagen. Sabido es que la tiara pontificia fué primitivamente un bonete alto y redondo que remataba en una pequeña corona: así la usó el papa Hormisdas á principios del siglo VI. Antes solo usaban los pontífices mitra.

La segunda corona de la tiara aparece usada por Nicolás II, y la tercera fué añadida por Bonifacio VIII ó Benedicto XI, pues ya aparece coronado con la tiara de *tres coronas* el pontífice Clemente V (1305-1314).

De modo que las imágenes de Constantí, y más singularmente la del pontífice, no pueden ser anteriores al siglo XIII. Tampoco pueden ser del XVI porque no tienen caracteres tan decadentes ni la tiara pontificia era entonces de la forma indicada: desde fines del siglo XIV adoptó la misma que hoy tiene. Paréceme, pues, que la efigie del pontífice es del siglo XIII; casi de la misma época la Virgen con el niño, y del XV la otra imagen menos correcta. Es indudable que las tres pertenecieron á la segunda iglesia de Constantí, edificada á raíz de la restauración de Tarragona y destruída por el general Garay en 1650, entre cuyas ruinas debieron quedar enterradas.

Ya se ha dicho que en 1668 se edificó una tercera iglesia, estando la villa sin templo cerca de dieciocho años; durante esté interregno se dijo la misma y administraron los Santos Sacramentos en el portal de la casa Ayuntamiento. Así lo afirma el párroco Rdo. Daniel Gasol en un libro de notas y apuntes que dejó escrito sobre aquellos sucesos y se conserva en el archivo parroquial; su testimonio es irrefutable porque presencié todos los acontecimientos que describe, como rector que era de la villa. El 31 de Julio de 1668 fué bendecida la tercera iglesia, celebrando la primera misa el ardiaca de la Catedral de Tarragona D. Olaguer ú Olegario de Montserrat. Esta iglesia era muy pequeña: sus muros se conservan aún al lado de la moderna casa rectoral en el calle Mayor de Constantí, y no tiene otra cosa de notable que un medio relieve sobre la puerta representando á Constantino á caballo, y algunos adornos en los capiteles de las pilastras de la nave, con escudos de armas que ostentan la flor de lís por blasón. En 1768 hubo que abandonar esta iglesia por incapaz, construyéndose la moderna. La planta de esta es muy elegante y grandiosa, pero la decoración del altar mayor, aunque aparatosa y rica, es de gusto churrigueresco, así como las capillas de la Virgen del Rosario y San Isidro Labrador, situadas en la nave á derecha é izquierda del presbiterio. En la capilla del Santísimo Sacramento hay un gran Crucifijo de talla, bien trabajado, que tienen los feligreses en mucha veneración.

La iglesia de Constantí es muy pobre en alhajas y objetos de culto. El párroco

* * En l'exemplar que hem utilitzat de la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* no hem trobat aquests "fotografados".

Gasol, en su libro de apuntes, dice que antes de volar la iglesia el general Garay se apoderó de todo lo bueno que había en ella, incluso el órgano, no dejando más que las imágenes de piedra. Este despojo se volvió á repetir durante la guerra de la Independencia cuando puso sitio á Tarragona el mariscal Suchet; entonces perdió la parroquia hasta los documentos de su archivo. El mariscal francés estableció su cuartel general en Constantí, habitó la casa rectoral, cuya posición le permitía dirigir desde allí las operaciones del asedio, y convirtió la iglesia en almacén de víveres para su ejército.

Casi todos los habitantes de Constantí abandonaron sus casas, y el párroco, doctor Capellá (que dejó escrita también, como Gasol, una relación de los sucesos), tuvo que ausentarse desde el 2 de Mayo al 15 de Julio de 1811.

Casi á milagro debe atribuirse que la parroquia conserve las reliquias de sus Santos, á pesar de que algunas de ellas están encerradas en hermosos relicarios de plata, de valor más que suficiente para escitar la codicia de los usurpadores. Sin duda estos relicarios estaban en poder de cofradías que tuvieron tiempo de salvarlos.

Nueve son los relicarios: el mejor, seguramente, es el que contiene la reliquia de San Isidro labrador (un trozo de las ropas del Santo); es de plata repujada en la base y cincelada en lo restante, con adornos del renacimiento y una cruz por remate; tiene 40 centímetros de altura. Pertenece á la Cofradía de los labradores. Síguenle en mérito otros dos relicarios de plata, también repujada y cincelada, el uno en forma de tabernáculo y el otro de figura ovalada, ambos terminados en cruz, conteniendo aquél un fragmento de hueso de San Félix, mártir africano, y éste varios huesecitos de Santa Lucía, á cuya Cofradía pertenecen.

En un relicario de madera dorada hay un hueso de San Antonio Abad. En tres relicarios, también de madera tallada y dorada, se guardan fragmentos de huesos de San Sebastián, San Vicente Ferrer y San Cristóbal. Otro relicario de madera, figurando un brazo, contiene la principal reliquia de la parroquia: un trozo de hueso del brazo de San Félix, que tienen por muy milagroso los feligreses.

Finalmente, en otro relicario de madera dorada se ven por un lado dieciseis pequeños huesos de los Apóstoles y Evangelistas, y por el opuesto un huesecito de San Cristóbal.

La villa de Constantí, como casi todas las del campo de Tarragona, estuvo rodeada de murallas desde muy antiguo. En el Archivo de la Corona de Aragón, registro núm. 1891, fol. 234, se encuentra una licencia del rey D. Juan I, dada en 2 de Octubre de 1387 á los juzgados y *Consell* de Constantí para *restaurar* las murallas y fosos de la villa, autorizando el establecimiento y cobro de ciertos derechos sobre compras y ventas por término de doce años, con objeto de costear la restauración. Durante la guerra de sucesión fueron destruídas casi por completo las murallas.

La villa de Constantí se rigió desde 1572 con cierto carácter independiente de las del resto del campo de Tarragona, en virtud de algunos privilegios, que con el nombre de *Estatutos y Ordinaciones*, le concedió el arzobispo D. Gaspar Cervantes de Gaeta, como Señor de ella desde la restauración de la metrópoli.

Tarragona 15 de Marzo de 1898.

Ángel del Arco